

**ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ СИМВОЛІКИ
ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ У ПЕРЕКЛАДІ**

Стаття присвячена проблематиці відтворення символіки поетичного тексту в перекладі.

Ключові слова: символіка, поетичний текст, відтворення, адекватність.

The article highlights the problems of reproducing the symbolism of the poetic text in translation.

Key words: symbolism, poetic text, reproducing, appropriateness.

Проблема перекладу поетичного тексту на даному етапі розвитку перекладознавчої науки не є всебічно й остаточно вивченою. Основним завданням у галузі поетичного перекладу постає максимальне відтворення поезії в системній єдності її форми та змісту. Поезія складна для перекладача, бо форма накладає суттєві обмеження на процес відтворення вихідного тексту (далі – ВТ) іноземною мовою. Пряма міжмовна відповідність для мовної одиниці оригіналу часто не вкладається в ритмомелодійну структуру вірша мови перекладу, і перекладач змушений вдаватися до трансформацій. На думку Л. Озерова, "при поетичному перекладі слово може бути іншим, аби воно викликало асоціації, близькі оригіналу" [7, с. 350]. Саме тому надзвичайно важливою стає трансформація у культуру та мову перекладу авторського задуму без привнесення у нього (або, принаймні, з мінімальним привнесенням) суб'єктивного розуміння ВТ перекладачем. Одним з підходів, що сприяють об'єктивному та глибокому трактуванню оригіналів поетичних текстів, може стати інтерпретація символів культури [8, с. 224]. Символіка кожного окремого поетичного твору є фрагментом символічної картини світу певного етносу, її художнім відбитком, де символи актуалізують текстовий зміст, оскільки несуть у собі генетично закодований світогляд.

Тема статті є **актуальною**, оскільки, по-перше, вона пов'язана з підвищенням нині інтересом до когнітивно-дискурсивних напрямків дослідження символів та їх функціонування у різномовних дискурсах, зокрема у поетичному дискурсі; по-друге, проблема функціонування символу в поетичному тексті та відтворення його у перекладі належить до невирішених проблем сучасної лінгвістики та перекладознавства; по-третє, дослідження символу як базової категорії будь-якого поетичного тексту є новим кроком у розвитку перекладознавства і дозволяє більш об'єктивно говорити про перекладацькі рішення у розв'язанні основного завдання – адекватності при перекладі, а також об'єктивно здійснювати порівняльний аналіз тексту оригіналу з тестом перекладу (далі – ПТ) з метою пізнання етноспецифіки символізації оточуючої дійсності та рівня відповідності її відтворення у перекладі.

Мета статті полягає у висвітленні проблематики адекватного відтворення символіки поетичного тексту у перекладі (на прикладах зразків українських поетичних творів в англійському перекладі та англійських поетичних творів в українському перекладі). З найдавніших часів символи відігравали важливу роль у процесі пізнання людиною навколишнього світу та себе у ньому. Поняття "символ" є специфічним типом світосприйняття, він затаємничений у мові, культурі, мистецтві певного етносу, набуваючи все нових і нових форм. Проблема символу вивчалася у філософії (Г.В.Ф. Гегель, І.В. Гете), культурології (К. Леві-Строс, М. Мюллер), психології (З. Фрейд, Ж. Лакан, К.Г. Юнг), літературознавстві (С.С. Аверінцев, В.В. Виноградов). У лінгвістичній науці символ вивчався з позицій різних підходів: етнологічного (О.М.

Веселовський, В. Тернер), лінгвокультурологічного (Ю.М. Лотман, В.М. Телія), лінгвопсихологічного (О.О. Потебня), семантичного (М.П. Кочерган), концептуального (Є.В. Шелестюк), перекладознавчого (М.О. Новикова, І.М. Шама).

Символ, однак, як наукова категорія не знайшов до цього часу свого кінцевого визначення. У контексті нашої статті, услід за М.О. Новиковою та І.М. Шамою, найбільш релевантною вважаємо дефініцію символу, запропоновану С.С. Аверінцевим: символ – це образ, взятий у аспекті своєї знаковості, і знак, наділений всією органічною та невичерпною багатозначністю образу" [1, с. 607]. Природа символу, яка характеризується єдністю знаковості та образності, контекстуальної обумовленості та багатозначності при стійкому збереженні семантичного ядра, змушує перекладача знаходити такий еквівалент у мові та культурі перекладу, який зберігав би адекватний ядерний компонент значення і найбільшу кількість периферійних значень [6, с. 12], що на практиці однак, часто не реалізується в силу різних причин та труднощів, які ми й розглянемо нижче.

У символах у стислій формі зафіксовано уявлення людини про світ і про її місце у світі, тому знання такого роду становлять прихований для неухважного читача чи перекладача "каркас" тексту і можуть призвести до спотворення або невідтворення символіки оригіналу у тексті перекладу [8, с. 224]. Ось чому принципово важливо для перекладача розпізнати, виокремити та розшифрувати символи, що уможливить адекватне розуміння задуму автора. У зв'язку з вищесказаним можна говорити про труднощі: 1) виокремлення; 2) класифікації; 3) інтерпретації символів у конкретному художньому тексті. Для подолання подібного роду труднощів М.О. Новикова та І.Н. Шама пропонують методику аналізу символіки у художньому тексті, яка включає методики вилучення, класифікації та інтерпретації символів [6, с. 16–18]. Відтворюючи символи іншомовними засобами, перекладачеві варто дослідити, чи збігаються символи ВТ із символами ПТ. Часто вибір образів, що контекстуально релевантні символам, у різних культурах значно відрізняються, тому перекладачеві необхідно бути обачливим та пояснювати значення символів ВТ у примітках. У такому разі ступінь впливу символу у тексті на читача буде вищим.

Іншого роду труднощі пов'язані з тим, що через невизначеність у тлумаченні терміна "символ" у сучасній лінгвістичній науковій літературі, часто складно відмежувати символ від суміжних понять (троп, метафора, алегорія тощо). Такі отождоження, однак, не є релевантними у контексті нашого дослідження. Ми лише коротко вкажемо на відмінності між символом та суміжними поняттями. Отже, від тропу символ відрізняється асоціативністю та алегоричністю, які здатен зрозуміти лише культурно обізнаний реципієнт; від алегорії – поєднанням конкретного та абстрактного, багатозначністю та стійкістю; від метафори – стабільністю значення та тривалістю свого існування; від знака та образу – більш жорсткою національно-культурною детермінованістю, тобто надіндивідуальною значущістю [6, с.12–14].

Проблему відтворення символіки українського поетичного твору в англomовному перекладі розглянемо на прикладах творів українського поета Яра Славутича [2, с. 139]. Наведемо уривок одного з віршів цього поета: *Ой, спиткнувся в чистім полі / Вороний гривун. / Розмахнувся в буйну турсу / Хвацький хорошун. / Розпростер могутні руки, / Цілину притовк... / На плечі смертельну рану / Лиже хижий вовк. / – Но! the jet-black charger floundered / In the open plain, / In esparto fell this warrior / With the flying mane. / On the steppe this broad-armed stallion / Trampled like a lash. / Now a wolf attends this warrior, / Licks his mortal gash.* [2, с. 139]. Степ виступає для представника англomовної культури лише видом природного ландшафту, в той час як для українця реалія степ набуває символічного значення Батьківщини. У даному випадку можна говорити про такі засоби відтворення символу степу в англomовному перекладі твору: вживання регулярного еквівалента: *чисте поле – open plain*; нейтралізація оцінного значення: рослинна реалія степу в складі епітета *буйна турса – esparto* (еспарто, трава альфа), генералізація: *цілина – steppe*.

Розглянемо також уривок одного з віршів Ліни Костенко та його переклад, виконаний Майклом Найданом: *Спинюся я / I довго буду слухать / як бродить серпень по землі моїй / Ще над Дніпром клубочиться задуха / ще пахне степом сизий деревій – I stop / and for a long time will listen / how August wanders / throughout my land, / Oppressive heat still rolls above the Dnipro River, / dove-colored yarrow smells of the steppe*. Поетичне змалювання образу рідної землі супроводжується вживанням елементів рослинної символіки, семантику яких відтворено в перекладі за допомогою калькування [3, с. 82].

Отже, вищенаведені приклади свідчать про те, що актуалізація символу степу здійснюється частим вживанням однойменної лексеми в поетичному тексті й синонімічних їй виразів, однак символічне значення степу у ПТ, як правило, не вдається адекватно відтворити. Поширене використання рослинної символіки є типовою рисою української поезії як прояв національної ментальності, проте англomовному читачеві, якому притаманний раціоналістичний і прагматичний світогляд, таке сприйняття природи не властиве. Про це свідчать засоби відтворення рослинних реалій степу, що контекстуально релевантні символам у двох вищенаведених прикладах: калькування та нейтралізація оцінного значення. У наступних прикладах розглянемо символічне значення чорнозему, який характеризується частотністю і варіативністю вираження в українському поетичному тексті [2, с.139].

Знову звертаємося до фрагментів з віршів Яра Славутича: 1) *Вітає таких запашна земля – Your like is welcomed by the fragrant earth (запашна земля – fragrant earth – калькування); 2) Ідуть вони на захід-схід, / За ними чорнозему пахне слід. – To west and east the ploughmen go to toil, / Their footprints redolent of good black soil (чорнозему слід – footprints redolent of good black soil – дескриптивний перифраз та вживання лексеми "footprint" у множині); 3) Чорноземлі білий хліб / Корозви колиб – Look at the black earth's white bread and see / Shepherds' banners afar (чорноземлі – black earth's – калькування); 4) Хвала і слава мозолям долонь, / Що вкрили далі буйною ріллею! – All praise and glory to the callused palms / That covered distances with fertile fields (буйною ріллею – fertile fields – генералізація) [2, с. 139]. Наведені приклади показують прагнення перекладача якомога повніше передати символічне значення чорнозему, що певним чином сприяє його екзотизації в культурі перекладу.*

Починаючи з 1986 року, Україна асоціюється в іноземців із Чорнобилем, який для української культури став болем на довгі роки й відбився трагічними символами в її поезії. Розглянемо вірш Софії Майданської "Лист 27" та його переклад Ларисою Онишкевич "Letter № 27": *Тільки раз / падає грудка землі / на зерно / нашої домовини... / Ну що ти, рідненька, / не плач, / прийде час – / і кільчиком легко проб'ю / склепіння свого саркофага, / і рясом ростиму з долонь, / молитовно стулених... / Скрикнуть батько: / Нарешті! / Пора покидать Ковчег. / Из Чернобиля / чорна вода відійшла, / і голуб / калини галузку приніс... – Only once / does a clod of soil / fall on the grain / of our coffin... / But my dear one, / don't cry! / the time will come – / and my shoot will gently pierce through / the ceiling of my sarcophagus, / and I'll grow as a primrose, / through the palms held tightly for prayer... / And Father shall shout: / At last! / It's time to leave the Ark. / From Chornobyl / charred waters have receded / and a pigeon / has brought a branch of guelderrose [2, с. 140]. Чорнобиль, домовина символізують Україну, а зерно – символ надії на відродження. Ковчег, що набуває додаткового символічного значення та актуалізує алюзію на біблійний текст про Вселенський потоп, асоціативний паралельний образ із Чорнобильською трагедією. Сюжет завершується трьома символічними образами – чорної води, голуба й калини, які виражають ідею відродження. Всі символи ВТ відтворені у ПТ калькуванням, крім епітета чорна вода, який трансформувався в *charred waters* (уражені випромінюванням води) завдяки вживанню лексеми "water" у множині й конкретизації. Означення кольору води у ВТ означає "брудна, нездорова, така, що несе смерть" [2, с.140], оскільки цей колір не є властивим воді. У ПТ, на наш погляд, акцент зміщується із символічного значення чорної*

води до експлікації причини, за якої вода набула чорного кольору. Отже, символіка ВТ і у даному випадку відтворена частково.

Звернемося до відтворення символіки англомовної поезії засобами української мови.

Багатий матеріал для аналізу складають дослідження В. Кикоть з проблематики відтворення поезії американського поета Р. Фроста українською мовою. Розглянемо першу строфу вірша "Looking for a sunset bird in winter" Р. Фроста у перекладі В. Бойченка: *The west was getting out of gold, – Вже захід золотий стьмянів*, (тобто вечоріло – символ закінчення земного життя – образ збережено) / *The breath of air had died of cold, – Замерзло дихання вітрів*, (символізує те, що дихання, а отже життя героя охолело, йде до завершення – образ збережено) / *When shoeing home across the white, – Коли поміж снігів мені* (йдучи додому – символ дому, звідки ми всі сюди прийшли – образ частково втрачено, бо у ПТ випущено лексему дім) / *I thought I saw a bird alight. – Птах уявився весь в огні*. (птиця, освітлений променями сонця, – ілюзія щастя, що у ПТ відтворено частково) [5, с. 37].

Розглянемо ще один приклад уривку з вірша №712 американської поетеси Емілі Дікінсон у перекладі Н. Тучинської, де йдеться про те, що ліричного героя (у даному випадку – жінку) забрала Смерть, та описується їх шлях у Вічність: *We passed the School, where Children strove / At Recess – in the Ring –/ We passed the Fields of Gazing Grain –/ We passed the Setting Sun –/ Or rather – He passed us. – Повз школу, де після дзвінка / Змагались школярі, / Поля, що споглядали нас; / Вечірньої зорі / Ми обминули світло – чи / Воно минуло нас* [4, с. 495]. Вислів "fields of gazing grain", що у ВТ, як можна зрозуміти, символізує зрілість, у ПТ передано фразою "поля, що споглядали нас", де випущено "зерно" як символ зрілого періоду в житті людини. Образ закінчення життя, що у ВТ передано словосполученням "the setting sun", у ПТ набув вигляду "світло вечірньої зорі", тобто відбувається заміна образу, однак символічний підтекст перекладачеві вдається зберегти. Отже, навіть на такому невеликому прикладі знову спостерігаємо часткове відтворення символіки оригіналу.

Отже, основне завдання перекладача полягає у розпізнаванні у першотворі знаків, що несуть основне символічне наповнення, та декодування їх засобами приймаючої мови, розкриття їх глибинної наповненості. Якщо символічне мислення вихідної культури не збігається з символами культури-приймача, перекладачеві потрібно дослідити історичне минуле культури ВТ, адже саме у минулому бере свій початок символізація понять та образів.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні відтворення у перекладі символіки не тільки поетичного тексту, але й інших текстів художнього дискурсу, що належить до найактуальніших проблем сучасного перекладознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев С.С. Символ / Философский энциклопедический словарь // С.С. Аверинцев – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – С. 607 – 608.
1. Василенко Г.В. Відображення ціннісних домінант української культури в англомовному поетичному перекладі / Г.В. Василенко // Вісник Запорізького національного університету. Серія Філологічні науки. – 2010. – № 1. – С. 136–142.
2. Василенко Г.В. Символіка українського поетичного твору в англомовному перекладі / Г.В. Василенко // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – 2005. – № 5 (77). – С. 79–88.
3. Івахненко А. О. Вірш № 712 Е. Дікінсон у перекладі Н.Тучинської / А.О. Івахненко // Вчені записки Харківського гуманітарного університету "Народна українська академія". – 2011. – Том XVII. – С 491–498.
4. Кикоть В. Роль асоціації у творенні та перекладі підтекстового образу поетичного твору / В. Кикоть // Studia Methodologica : альманах. – 2009. – Вип. 28. – С. 28 – 39.

5. Новикова М.А. Символика в художественном тексте. Символика пространства (на материале "Вечеров на хуторе близ Диканьки" Н.В. Гоголя и их английских переводов): [учеб.пособие] / М.А. Новикова, И.Н. Шама. – Запорожье: СП "Верже", 1996. – 172 с.
6. Озеров Л. Слово и его ассоциативное поле / Л. Озеров // Литература и перевод: проблемы теории. – М.: Издат. группа "Прогресс", "Литера", 1992. – С. 348–356.
7. Шама И.Н. О декодировании и воспроизведении символики в поэтическом переводе (на материале "The arrow and the song" Г.У. Лонгфелло) // Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки. – 2008. – № 1. – С. 223–232.